

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ
ΔΕΥΤΕΡΑ 16 ΙΟΥΝΙΟΥ 2021
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Πλάτων, *Πρωταγόρας*, 322a-323a

A1.α.

1. → Σ (πολιτικήν γάρ ... μέρος πολεμική)
2. → Σ (Ζεύς οὖν δείσας .. πᾶν)
3. → Λ (νενέμνται δέ ὧδε ... δημιουργοί)

β. 1. αὐτῶν : αναφέρεται στη λέξη «τῶν θηρίων».

2. οὕτω : αναφέρεται στη φράση «ὥς αἱ τέχναι νενέμνται»

B1.

Η αιδώς και η δίκη είναι τα βασικά συστατικά μέρη της πολιτικής αρετής. Η Αιδώς είναι μια προσωποποιημένη θεότητα και σύντροφος της Δίκης, που σήμαινε το αίσθημα της ντροπής και της ηθικής συστολής. Αυτές θεωρήθηκαν αναγκαίες προϋποθέσεις για την ύπαρξη τάξης και συνεκτικών δεσμών φιλίας: «πόλεων κόσμοι τε καί δεσμοί φιλίας συναγωγοί». (Η φιλία αντιτίθεται προς το Νεῖκος). Συμβάλλουν στην αρμονία και την εδραίωση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Διασφαλίζουν την ομαλή συμβίωση και την αγαστή συνεργασία και κατ' επέκταση την ευνομία και την ευταξία. Έτσι επιτυγχάνεται η κοινωνική ευημερία.

Το αίσθημα σεβασμού ενός μέλους της κοινότητας έναντι των υπολοίπων, όλες οι ηθικές αναστολές και φόβοι που προφυλάσσουν τον άνθρωπο από αντικοινωνική συμπεριφορά (με άλλα λόγια: ο αυτοσεβασμός, η ντροπή που νιώθει ο άνθρωπος όταν έχει προβεί σε τέτοια συμπεριφορά). Σε ένα λεξικό με τον τίτλο "Όροι, το οποίο ανάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η αιδώς ορίζεται ως «εκούσια υποχώρηση από απερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο· εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για αποφυγή της δικαιολογημένης επίκρισης» (412c). Το δίπολο των αρετών αιδώς καὶ δίκη ισοδυναμεί με το σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη, το οποίο χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας στο επιμύθιο του λόγου του.

Αιδώς σημαίνει:

- Ηθική συστολή, αίσθημα ντροπής, που νιώθει ο άνθρωπος όταν οι πράξεις του δεν είναι σύμφωνες με τις παραδόσεις και τις αντιλήψεις της κοινότητας.
- Αυτοσεβασμός – Αυτοκυριαρχία.
- Αλληλοσεβασμός.
- Φιλοτιμία – Σεμνότητα – Κοσμιότητα – Σωφροσύνη.
- Συναίσθηση της τιμής, ηθική συνείδηση, ηθικότητα.
- Η αυτοανάσχεση που νιώθουμε, όταν σκεφτούμε να αδικήσουμε κάποιον.
- Σεβασμός άγραφων νόμων, εθνικού δικαίου, κοινωνικών επιταγών.

Ακολούθως το συγκεκριμένο απόσπασμα η λέξη δίκη δεν χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Βρίσκεται κοντά στην αρχική της σημασία· δίκη: το ορθό, το δίκαιο. Κατά προέκταση, η δίκη δηλώνει εδώ την έμφυτη αντίληψη για το σωστό, το κοινό περί δικαίου αίσθημα.

Δίκη είναι:

- Το αίσθημα του δικαίου, η έννομη τάξη.
- Ο σεβασμός των δικαιωμάτων των συνανθρώπων μας και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών, όταν καταστρατηγούνται από κάποιον.
- Η έννοια της ισοτιμίας και της δικαιοσύνης.
- Κανόνες γραπτού και άγραφου δικαίου

Θετικές συνέπειες αιδούς και δίκης :

Η αιδώς καλλιεργεί την ηθική συνείδηση και τη σωφροσύνη, επιδιώκοντας τη σύσφιξη των σχέσεων και τη σφυρηλάτηση ισχυρών συνεκτικών δεσμών, ενώ η δίκη, περιορίζοντας τον ατομικισμό και την ασυδοσία, διασφαλίζει τη νομιμότητα, την ευρυθμία και περιφρουρεί την ηρεμία, τη γαλήνη, αποτρέποντας την αντικοινωνική συμπεριφορά, τη βιαιότητα και τους στείρους ανταγωνισμούς. Οριοθετεί τη δράση των ατόμων σε συγκεκριμένα αποδεκτά πλαίσια.

Έτσι χαλιναγωγούνται τα πάθη (απλησία, ιδιοτέλεια) και αποτρέπονται οι αυθαιρεσίες, οι ενστικτώδεις αντιδράσεις και οι παράφορες ενέργειες. Οι πολίτες υπακούουν συνειδητά στους νόμους και προστατεύεται το δημοκρατικό πολίτευμα και η κοινωνική συνοχή. Οι έννοιες αυτές, λοιπόν, κατοχυρώνουν τη σταθερότητα, την ευταξία και ομαλές συνθήκες διαβίωσης, αφού συντελούν στην εξάλειψη των κοινωνικών συγκρούσεων και αντιπαλοτήτων. Τελικά ρυθμίζουν σιωπηρά την κοινωνική συμπεριφορά, ενισχύοντας οτιδήποτε ευνοεί την προσέγγιση μεταξύ των ανθρώπων (ανοχή, φιλαλληλία, κατανόηση) και συμβάλλουν στην εμπέδωση της κοινωνικής γαλήνης. Διασφαλίζουν τους κοινωνικούς θεσμούς και τους ηθικούς κανόνες και έτσι εγκαθίσταται η αλληλεγγύη, η ομόνοια, η σύμπνοια και κατοχυρώνεται η εντιμότητα και η αξιοπρέπεια, καθώς και ένα αίσθημα υπευθυνότητας και σοβαρότητας.

Γενικά η αιδώς και η δίκη αποτελούν το θεμέλιο λίθο της κοινωνικής συμβίωσης και ευημερίας, προϋπόθεση πολιτισμικής ανέλιξης και απαραίτητη παράμετρο της ηθικής τελείωσης του ατόμου. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η ευεργετική για το κοινωνικό σύνολο επενέργεια αυτών των εννοιών μπορεί να εκδιπλωθεί και να καρποφορήσει μόνο μέσα σε δημοκρατικές κοινωνίες, όπου αυτή η οριοθέτηση της συμπεριφοράς και της δράσης δεν περιορίζει το άτομο αλλά δίνει μεγαλύτερη αξία στην ελευθερία του και το κάνει να συναισθανθεί τη βαρύτητα του ρόλου του ως κοινωνικού όντος. Μόνο όταν υπάρχει δημοκρατία, οπότε λειτουργεί ακατάπαυστα το αμείλικτο και αδέκαστο δικαστήριο της κοινής γνώμης, η κοινή γνώμη αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα· γιατί στη δημοκρατία το άτομο σέβεται τους συνανθρώπους του και υπολογίζει τη γνώμη τους. Η αθηναϊκή δημοκρατία στηριζόταν στην ενσυνείδητη, έλλογη πειθαρχία των πολιτών της στους γραπτούς και άγραφους νόμους και όχι στον πειθαναγκασμό και τη βία που επιβάλλουν τα τυραννικά καθεστώτα.

B2.

Γλωσσικές επιλογές

α) Χρήση προστακτικής : Μετεχόντων / θές Έντονο επιτακτικό αίτημα – Αυστηρή προειδοποίηση. Διαφαίνεται η αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής στη δημιουργία πολιτειακά οργανωμένης κοινωνίας.

β) Επανάληψη: πάντα → Τονίζεται η καθολικότητα της
πάντες πολιτικής αρετής.

γ) Κτείνειν ὡς νόσον πόλεως: Παρομοίωση: ποιητική λειτουργία γλώσσας με χρήση λέξης (νόσον) με έντονη συναισθηματική φόρτιση, για να υπογραμμίσει με εύληπτο τρόπο τις οδυνηρές συνέπειες που θα επέλθουν σε όποιον δεν εφαρμόσει στην ζωή του την αιδώ και τη δίκη, που είναι οι προϋποθέσεις της πολιτικής αρετής.

δ) ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν : Χρήση αναλογίας για να τονιστεί η διαφοροποίηση στη διανομή των τεχνῶν σε σχέση με την αιδώ και τη δίκη. Ο Δίας θέλει να τονίσει ότι, αν η αιδώς και δίκη καταμερίζονταν όπως οι τέχνες, θα ήταν αδύνατη η δημιουργία πόλεων.

Αυτές οι γλωσσικές επιλογές κάνουν έκδηλο και απολύτως κατανοητό το γιατί θεωρείται μίasma της πόλης και γιατί πρέπει να εξοντώνεται αυτός που δεν έχει και ουσιαστικά δεν εφαρμόζει την αιδώ και τη δίκη. Αυτή η ποινή του Δία νχεί αδυσώπητη, απάνθρωπη και εξοντωτική.

Στο δοθέν χωρίο, λοιπόν, ο Δίας δίνει μια σαφή, ρητή και απόλυτη η εντολή: όποιος δηλαδή δεν μετέχει στην αιδώ και τη δίκη θα θανατώνεται σαν ασθένεια της πόλης. Ο Δίας δεν μπορεί να εξασφαλίσει την καθολικότητα των δύο αρετών στους ανθρώπους μια και δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής τους φύσης. Αν αφαιρέσουμε το περίβλημα του μύθου σημαίνει ότι το θέσπισμα, ο νόμος αυτός ήταν «έργο του χρόνου, της πικρής πείρας και της ανάγκης». Ενισχύει τη θέση

ότι όλοι πρέπει να έχουν συμμετοχή στην αρετή. (Ο Πρωταγόρας υποστηρίζει μια δημοκρατική και εξισωτική αντίληψη για την πολιτική αρετή Έτσι δικαιολογείται και η συμπεριφορά των Αθηναίων στην εκκλησία του Δήμου). Υπογραμμίζεται, δηλαδή, η αναγκαιότητα, η καθολικότητα και η σπουδαιότητα της πολιτικής αρετής για τη συγκρότηση πολιτειακά οργανωμένης κοινωνίας. Επιπροσθέτως, με το νόμο του Δία αποδεικνύεται έμμεσα και το διδακτόν της πολιτικής αρετής, αφού τιμωρείται αυτός που αδιαφόρησε, αυτός που δεν φρόντισε να μάθει την πρέπουσα συμπεριφορά. Μόνο έτσι θα διασφαλιζόταν η καθολική συμμετοχή και η παραδειγματική πάταξη κάθε αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Η ποινή γι' αυτόν που δε συμμορφώνεται θα είναι αυστηρή και αμείλικτη, για να αντιμετωπιστεί έγκαιρα κάθε «νοσηρό» φαινόμενο και έτσι να παραδειγματιστούν και οι υπόλοιποι και να αποσοβηθεί κάθε παρόμοιο αδίκημα.

B3.

1. → Λ

2. → Λ

3. → Σ

4. → Σ

5. → Λ

B4.a.

1. → ε

2. → γ

3. → στ

4. → ζ

5. → η

6. → α

B4.β.

- Οι Αθηναίοι θεώρησαν ότι ο Σωκράτης διαφθείρει τους νέους και τον καταδίκασαν σε θάνατο.
- Κατά το ορθόδοξο δόγμα ο Θεός είναι ο δημιουργός του κόσμου.

B5. Στο παράλληλο κείμενο και στο κείμενο αναφοράς αντιπαρατίθενται οι απόψεις των δύο στοχαστών σχετικά με τους θετούς νόμους της κοινωνίας και το δίκαιο της φύσης.

Συγκεκριμένα, ο Καλλικλής θεωρεί ότι οι νόμοι της πόλης είναι δημιούργημα των πολλών και αδυνάμων για την αυτοπροστασία τους. Οι αδύναμοι νιώθοντας μειονεκτικά έναντι των ολίγων, προικισμένων ανθρώπων χαρακτηρίζουν ως αδικία την συνεχή επιδίωξη των δεύτερων για απόκτηση ολοένα και περισσότερων αγαθών. Ο Καλλικλής, στηριζόμενος στους νόμους της φύσης, όχι μόνο δεν ασπάζεται αυτή τη θέση περί αδικίας αλλά θεωρεί ότι είναι δίκαιο, οι χαρισματικοί άνθρωποι, οι καλύτεροι και δυνατότεροι να έχουν περισσότερα έναντι των άλλων.

Στο κείμενο αναφοράς διαφαίνεται ότι οι άνθρωποι ζούσαν διασκορπισμένοι και συχνά μετακινούνταν για να μπορούν να βρίσκουν τροφή και να επιβιώνουν. Αυτός ο τρόπος ζωής δεν ήταν οργανωμένος, δε στηριζόταν σε νόμους. Σταδιακά διαμορφώνονται οικισμοί και δημιουργείται η ανάγκη προστασίας της ιδιοκτησίας, καταμερισμού της εργασίας, θέσπισης νόμων και κανόνων. Έτσι προσπαθούν να διασφαλίσουν τη ζωή τους, που συχνά βρισκόταν σε κίνδυνο, όταν ζούσαν σποραδικά, λόγω των επιθέσεων των θηρίων και των αντίξωων καιρικών συνθηκών. Έτσι οι πόλεις δημιουργήθηκαν κατόπιν κάποιας συμφωνίας. Γενικά οι σοφιστές πίστευαν στη σχετικότητα των νόμων, των θεσμών, των αξιών και των ηθών και πως ό,τι θέσπισαν οι άνθρωποι είναι συμβατικό και παροδικό και ισχύει μόνο όσο το επιβάλλουν οι

ίδιοι. Δεν πίστευαν δηλαδή ούτε στους φύσει νόμους ούτε στη φύσει κοινωνία, αλλά ότι όλα αυτά είναι θετά ώστε να εξυπηρετούνται συγκεκριμένες ανάγκες και σκοπιμότητες, όπως είναι η άμυνα, η ασφάλεια και τελικά η επιβίωση. Αντίθετα ο Καλλικλής τόνιζε ότι ο μοναδικός φυσικός νόμος είναι μια απεριόριστη ανισότητα κατά την οποία επικρατεί το συμφέρον του ισχυρότερου, γεγονός που ο ίδιος αντιλαμβανόταν ως απολύτως δίκαιο.

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ξενοφών, Απολογία Σωκράτους, 31-34,

(ed. E.C. Marchant, OXFORD CLASSICAL TEXTS)

Γ1. Ο Άνυτος αφενός ακόμα και μετά τον θάνατό του έχει κακή φήμη λόγω της ευτελούς αγωγής του γιου (του) και λόγω της δικής του απερισκεψίας / αφροσύνης.

Ο Σωκράτης αφετέρου επειδή εγκωμιάζε / εξύψωνε τον εαυτό του στο δικαστήριο κινώντας τον φθόνο έκανε / ώθησε πιο πολύ τους δικαστές να τον καταδικάσουν.

Μου φαίνεται, λοιπόν, ότι (ο Σωκράτης) έχει τύχει τη μοίρα που οι Θεοί αγαπούν.

Γ2. Ο Ξενοφώντας θεωρεί ότι ο Σωκράτης απέφυγε το πιο επώδυνο κομμάτι του βίου, δηλαδή τα γηρατειά και την ασθένεια, και είχε από όλους τους θανάτους τον πιο εύκολο. Επιπλέον, επέδειξε ψυχική ρώμη δεδομένου ότι προτίμησε να πεθάνει παρά να συνεχίσει να ζει. Ούτως ή άλλως, στη διάρκεια του βίου του ο Σωκράτης δε στεκόταν αντίθετος σε ό,τι θεωρούσε ορθό και

καλό και γι' αυτό δε δέιλιασε ούτε μπροστά στο θάνατο αλλά τον δέχθηκε με ιλαρότητα.

Επομένως, με βάση τα παραπάνω ο Ξενοφών κρίνει τη στάση του Σωκράτη σοφή και γενναία.

Γ3. α. «ήμῖν μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλεστέρων μοιρῶν τετυχηκέναι· τῶν μὲν γάρ βίων τά χαλεπώτερα»

β.

ἔγνω	→	γνώθι
ζῆν	→	ζῆ / ζῆθι
τεθνάναι	→	τεθνεώς / τεθνηκώς ἴσθι

Γ4.

α.

- διά τὸ μεγαλύνειν = εμπρόσθετος επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας.
- τοῦ ζῆν = γενική συγκριτική και β' όρος σύγκρισης στο «κρείττον»
- τοῦ ἀνδρός = γενική κτητική στα «σοφίαν» και «γενναιότητα»
- ἀξιομακαριστότατον = κατηγορούμενο στο ακτικείμενο «ἄνδρα»

β. Υπόθεση: εἰ συνεγένετο

Απόδοση: νομίζω

Πρόκειται για ευθύ / ανεξάρτητο υποθετικό λόγο που δηλώνει το πραγματικό, γιατί στην υπόθεση έχουμε εἰ + οριστική (οριστικού χρόνου) και στην απόδοση οριστική ενεστώτα.

Προσοκώμενο : Ἄν δέ τις τῶν ἀρετῆς ἐφιεμένων ὠφελιμωτέρῳ τινί Σωκράτους συγγένηται, ἐκεῖνον ἐγὼ τον ἄνδρα ἀξιομακάριστον νομιῶ.

Επιμέλεια: Κολοκυθά Δήμητρα

Μαντουβάλου Ηλιόχαρη

Μανωλάκη Αγγελική